

2003. – 191 p.; **20.** Fundu Moldovei o așezare din ținutul Câmpulungului bucovinean / Lucău-Dănilă F., Rusan D. – Fundu Moldovei: Societatea pentru cultură «Dimitrie Gusti», 2000. – 464 p.; **21.** Gorovei A. Credinți și superstiții ale poporului român / Ediție îngrijită de I. Datcu // A.Gorovei. – București: Editura «Grai și suflet – Cultura națională», 1995. – 344 p.; **22.** Marian S. F. Botanică românească (Ediție îngrijită de A. Olteanu). – București: Paideia, 2000. – 155 p.; **23.** Marian S. Fl. Sărbătorile la români. Studiu etnografic / Ediție îngrijită și introducere de I. Datcu / S.Fl.Marian. – București: Editura «Grai și Suflet – Cultura Națională», 2001. – Vol. I. – 222 p.; Vol. II. – 216 p.; Vol. III. – 244 p.; **24.** Mușlea I., Bârlea O. Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hașdeu / I.Mușlea, O.Bârlea. – București: Minerva, 1970. – 634 p.; **25.** Niculiță-Voronca E. Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică (Ediție îngrijită de V. Durnea) / E.Niculiță-Voronca. – Iași: Polirom, 1998. – Vol. I. – 496 p.; București: Saeculum I.O., 1998. – Vol. II. – 495 p.; **26.** Pamfile T. Sărbătorile la români: Crăciunul. Studiu etnografic / T.Pamfile. – București: Librăriile Soccec & Comp., C.Sfetea, 1914. – 249 p.; **27.** Pamfile T. Dragostea în datina tineretului român. Text stabilit, cuvânt înainte și întregiri bibliografice de P. Florea. – București: Saeculum I.O., 1998. – 223 p.; **28.** Pamfile T. Sărbătorile la români. Studiu etnografic / Ediție și introducere de I. Datcu / T.Pamfile. – București: Saeculum, 2005. – 431 p.; **29.** Piersic I. Corlata, un sat din Bucovina / I.Piersic. – Suceava: Mușatinii, 2005. – 113 p.; **30.** Rotaru L. N. Folclor din Stroești-Noua Suliță / Ediție îngrijită de prof. univ. dr. ing N. Leonăchescu / L.N.Rotaru. – Tîrgu-Jiu: Spicon, 2003. – 194 p.; **31.** Sărbători și obiceiuri. Răspunsurile la chestionarele Atlasului Etnografic Român. Oltenia. – București: Editura enciclopedică, 2001. – T. I. – 399 p.; 2002. – T. II. – 320 p.; 2003. – T. III. – 449 p.; 2004. – T. IV. – 440 p.; **32.** Sbiera I. Colinde, cântece de stea și urări la nunți. Din popor luate și poporului date/ I.G.Sbiera. – Cernăuți: Editura Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, 1888. – 117 p.; **33.** Sevastos E. Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ. – București: Editura Academiei Române, 1889. – 406 p.; **34.** Tochiță D. De la lume adunate și-napoi la lume date. Culegere de folclor din Pătrăuții de Sus și Pătrăuții de Jos. / D.Tochiță – Suceava: Alt Univers, 2005. – 94 p.; **35.** Voronca E.N. Datinele și credințele poporului român / E.N.Voronca. – Cernăuți: Tipografia Isidor Wiegler, 1903.

УДК 398.332.33(477.85+477.82)

Іван САБРАН, Олександр КОЖОЛЯНКО

**ОБЖИНКИ НА БУКОВИНІ І ВОЛИНІ:
ОБРЯДОВА ТА ФОЛЬКЛОРНА ТРАДИЦІЯ**

У статті досліджено рубіжний етап літньо-осінньої обрядовості українців Буковини та Волині. Розглядається обрядова і фольклорна традиція.

Ключові слова: жнива, сусідська взаємодопомога, пісні, вінок, сніп, сім'я, урожай, обряд.

Іван САБРАН, Александр КОЖОЛЯНКО

**ОБЖИНКИ НА БУКОВИНЕ И ВОЛЫНИ:
ОБРЯДОВАЯ И ФОЛЬКЛОРНАЯ ТРАДИЦИЯ**

В статье исследован рубежный этап летне-осенней обрядности украинцев Буковины и Волини. Рассматривается обрядовая и фольклорная традиция.

Ключевые жатва, соседская взаимопомощь, песни, венок, сноп, семья, урожай, обряд.

Ivan SABRAN, Alexandr KOJOLIANKO

CEREMONY OF COMPLETION OF REAPING ON BUKOVYNA AND VOLYN: CEREMONIAL AND FOLKLORE TRADITION

The stage of summer and autumn rite/pl of Ukrainians of Bukovyna and Volyn is investigational in the article. Ceremonial and folklore tradition is examined.

Keywords: reaping, neighbourly mutual help, songs, chaplet, sheaf, family, harvest, ceremony.

Календарна обрядовість українців Буковини і Волині займає недостатнє місце в наукових дослідженнях як українських, так і зарубіжних вчених. Окремі питання жниварських звичаїв, обрядів та фольклорного супроводу частково розглядалися у працях етнографів кінця XIX – XX ст.: О.Воропая, Р.Ф.Кайндля, Ф.Вовка, В.Гнатюка, С.Килимника, Г.Кожолянка та ін. Проте цілий ряд питань обрядової і фольклорної традиції українців Буковини і Волині належного висвітлення до цього часу не отримали.

Зажинки, жнива і обжинки є своєрідним вододілом між літньою та осінньою обрядовістю.

Жнива – пора тяжкої праці, але водночас і найщасливіший час для селянина-хлібороба, який радіє врожаєві, основі його добробуту. У жнивях розрізняють три етапи: початок жнив – зажинки, самі жнива та закінчення жнив – обжинки. У зв'язку з цим групуються і основні обрядові дії. Усі календарно-обрядові пісні – від колядок до жнивних – виникли на єдиній основі і в одну епоху – коли стався перехід до осідлого землеробства. Через це в тематиці, змісті та серед залишків язичницьких уявлень обрядових пісень існує багато спільного, що прослідковується особливо виразно в найдавніших пластах.

В українців Буковини і Волині, за традицією, соломною з першого снопа годували корів, щоб не хворіли. Перший сніп частково йшов також на виготовлення ритуального Дідуха. Після зажників наставляли жнива; люди виходили на поля, і починався збір урожаю. Ця робота завжди супроводжувалась піснями.

Збираючи врожай не тільки з поля, а й городу чи саду, годиться щось залишити на “пні”, в землі чи на дереві. Збираючи, наприклад, садовину, буковинці залишали на кожному дереві по яблуку чи грушці, а вишні, звичайно, залишаються на вершку дерева – “на розплід”. Існує повір'я, що коли збирати геть усе до краю, то наступного року не вродить [2, с.222].

На обжинки господар запрошував родичів та сусідів на клаку (толоку), оскільки вважалося, що чим більше буде женців на клаці останнього дня жнив, то тим більше буде щастя із зжатиим хлібом і взагалі в житті. На клаку обжників йшли з охотою, оскільки кожен господар, який організовував клаку, намагався якнайкраще догодити своїм помічникам: пригощав багатим обідом і вечерею, наймав музик як для супроводу праці на полі, так і на час вечірнього застілля

та наступного гуляння. Вважалося, що клачан має обслуговувати під час вечері сам господар. При цьому йому навіть не гоже було сісти разом з ними до столу.

Дожинаючи ниву, жінці залишали на ній трохи стебел з колоссям, які називали “Спасова борода” (у рівнинній зоні Буковини), “Власова борода”, “Ільова борода” (в передгір’ї Буковини) [6. - 1998. – Т. 4. – С. 12-14; 2. - Т. 2. – С. 217]. В інших регіонах України залишене на ниві останнє колосся називалося “Дідова борода” (Чернігівщина), “Цапова борода”, “Коза” (Волинь) [3. – Т. 5. – С. 37]. Вважалося, що в такий спосіб колосся вклоняється Матері-Землі, дякуючи їй за врожай. Декілька колосків з цього колосся розминали і отримане зерно розкидали поблизу на стерню, “запліднюючи Деметру-Землю на майбутній рік, приговорюючи, як і на новий рік: “Сійся-родися, жито-пшениця, всяка пашниця, краща ніж той рік...” [3. – Т. 5. – С. 38].

Колосся-бороду зв’язували червоною ниткою або стрічкою. Уся сім’я та жінці, які допомагали жати останні гони ниви, тричі обходять навкруг “бороди” за рухом сонця, вклоняючись до землі за кожним разом. Можна припустити, що в такий спосіб вони вклонялися духові поля, який зосередився в останньому колоссі.

Далі останній зжятий сніп доповнювали колоссям, взятим зі снопів (кіп), які ще стояли на полі, та польовими квітами. Так утворювався Сніп-Рай, якого в різдвяні свята називали Дідухом. До нього вже на садибі додавали колосся із зажинкового снопа. В цьому снопі, за віруваннями давніх українців, зосереджувались духи предків – опікунів роду.

С.Килимник про останній зжятий на полі сніп писав наступне: “У деяких місцевостях, а в тому і на Буковині, брали з поля “останній сніп”, квітчали його волошками, котиками, зеленими гілками та іншим польовим зіллям, перев’язували двома перевеслами й урочисто несли до господаря”[3. – Т. 5. – С. 48].

Жнива закінчувалися. В день завершення жнивних робіт дівчата ще плели вінок з колосся останньої ниви – “квітку” (цей звичай був характерний для різних районів Буковини – від Дністра до Карпат). Відмінність буковинської обжинкової “квітки” полягала в тому, що цей вінок був дуже великих розмірів [3. – Т. 5. – С. 49].

Коли “квітка” готова, вибирають найкращу дівчину, кладуть їй на голову вінок, дають у руки “квітку” й пускають її вперед, а вже за нею йдуть на певній відстані, співаючи при цьому:

*Ой весело, господарю, весело,
Що ми віночок несемо,
А ще буде веселій,
Як положим на столі.
Маяло житечко, маяло,
Поки на полі стояло,
Та не буде маяти,
Як буде на столі лежати* [2. – Т. 2. – С. 225].

Подібний обряд, який здійснювався після закінчення жнив, змальовує у повісті “Наймичка” Т.Шевченко стосовно Середнього Подніпров’я.

Дівчата-жниці, які зжинали останні стебла пшениці чи жита, робили з колосків вінки, вибирали з-поміж себе ритуальну царицю жнив, яка повинна була йти попереду інших з вінком на голові. А ввечері усі збиралися в хаті цієї дівчини і веселилися, вінки ж з колосся потім освячували у церкві [7, с.58-59]. Вінок, за давніми віруваннями, символізував святість, чистоту, невинність, подяку, славу, честь, щастя, добро.

В той час, коли дівчата готували “вінок-квітку”, господарі, дочка яких була жнивною царицею, вирушали наперед додому, щоб приготуватись до зустрічі дівчат з вінком. На подвір’ї перед ворітьми встановлювався стіл з хлібом-сіллю та водою. Дівчата, прийшовши до воріт садиби, віддавали господарю через стіл “квітку” та Сніп-Рай. Господарів обсипали зерном зі свіжого урожаю, співаючи:

*А ми пшеничку дожили,
Щоб за рік си дочікали,
Кілько на небі зірочок,
Тільки на полі кіпочок!*

Усіх запрошували до хати і пригощали найкращими і різноманітними стравами та напоями. На столі було багато їжі [9, с.117], оскільки, як вважалося, скупий за свою скупість міг бути покараний неврожаєм у майбутньому. Господарі повинні були пригощати гостей не сідаючи самі до столу.

Сніп-Рай вносили до хати і встановлювали на почесному місці. Останній сніп зберігається в хаті на покуті під образами, а в день Спаса частину колосся з нього несуть до церкви і святять разом з хлібом, спе-ченим з борошна нового врожаю.

На Волині зажинковий обряд починається із зажинання першого снопа, званого «воєводою», який мала нажати «легка на руку» жниця – обов’язково з середини поля. У зажинкових піснях бажають радісних і щасливих жнив, співають похвалу першому снопу, який урочисто ставлять в світлиці на покуті. Перші зрізані колоски, як і останні, вважалися наділеними особливими якостями, здатними впливати на майбутній урожай. Коли жнуть на чужому полі, співають також господареві і господині (панові і пані, як величають господарів у традиційних піснях). Під час самих жнив обрядів немає. Лише йдучи на поле, а частіше – з поля, співають пісень, жартують. Значне місце в тематиці займають скарги на тяжку працю, чути звертання до сонця (прохання швидше сідати), очікування вечора.

Обжинки – найурочистіша сторона жнив. Починаються обжинки завиванням «бороди»: на полі, на видному гарному місці залишають трохи колосків, їх заплітають, квітчають, обов’язують стрічкою. Зерно витрушують на ниву, пригинаючи «бороду» до землі. Навколо бороди водять танки, співають пісень. Пізніше біля «бороди» ставили три снопи та із квітів і колосків звивали вінок. Тоді з-поміж женців вибирали найгарнішу і наймоторнішу дівчину, якій клали на голову цей вінок. В руки вона брала прикрашений стрічками і квітами сніп і усі йшли, співаючи в село до двору

господаря. Там вітали господаря із закінченням жнив. Господар викупляв у дівчини вінок і запрошував усіх женців за стіл.

Особливо виділяється в обжинках величальна тематика. Величають господаря, господиню, «бороду», вінок, ниву, серпа, женців. Величання – чисто урочистий, святковий прийом, але виник він з колишньої магії слова. Звідси у жнивних піснях господар – «в червоних чоботях», брами у нього «нові», кінь у нього – «як сокіл», а сам господар з жоною і дітками – «як сонце і місяць з зірочками».

Найбільше збереглися обжинкові пісні в с. Шпиколоси Кременецького району. Зокрема, фольклорною експедицією Кременецького педагогічного інституту було записано наступні зразки: «Живо, женчики, живо», «Котився вінок з поля», «Наш вінок пелехатий», «Наш господар дозорця». Аналізуючи ці пісенні зразки, можна зробити висновок, що в даному селі активно проводився обряд «віночка». Велику кількість зразків обжинкових пісень записано в с. Мала Андруга Кременецького району. Так, етнографічно-фольклорною експедицією у травні 1996 року було записано цілий обжинковий обряд із наступними пісенними зразками: «Котився вінок з лану», «Наш вінок пелехатий», «Ой куриться доріженька», «Наш господар дозорця», «Господар молоденький», «В нашого господаря», «Господиня білява» [4, с. 8-10].

Значно активніше поширена жнивна обрядовість на теренах Шумського району. Так, в с. Кордишів Шумського району записано наступні пісенні зразки: «Зародили на полі ожинки, а в нашого господаря зажинки», «Господаре багатиру», «В нашого господаря золочена брама», «Горою вишні росли», «Місяченьку з зорою», «Господиненька пишна», «Наш вінок тарахоче», «Ой у полі криниченька».

В обжинкових піснях на теренах південно-західної Волині побутують в основному два типи наспівів:

1) Тип А – це мажорний квінтовий тип. Його особливість в тому, що для нього є показовий семискладовий вірш без явної цезури. Для даного типу характерна специфічна трирядковість: перший рядок помітно відчленовується, відіграє роль заспіву. Прикладом цього типу є обжинкова пісня «Жніте, женчики, жніте».

Жніте женчики, жніте

Обжинкова пісня

Помірно, ходою

Жні те, жен чи ки, жні те, жні те жен чи ки жні те

сер пи ків не ло мі[те].

2. Серпики золотії -2
Женчики молодії.
3. Господар молоденький -2
Під ними кінь молоденький.
4. Виїхав на нивоньку – 2
В щасливу годиноньку.
5. По ниві конем грає -2
Своїх женців питає.
6. Женці мої кохані, – 2.
Чи шмат кіп ви нажали.
7. Ой сто кіп ще й сніпочок – 2
Для дівок на віночок [4, с.2-5].

2) Тип Б, який поширений на Покутті та Волині. Він складається з цезурованих віршів, для нього показове відчленування кінцевого 3-складового сегменту при складочисловій формі (8+3). Прикладом цього типу є обжинкова пісня «Ой, у полі криниченька».

Ой, у полі криниченька
Обжинкова пісня

Помірно, ходою

Ой у по лі кри ни чень ка вид но дно де сь на шо го гос по да ра

не вид но.

2. Ціле літо на конику вививався,
Як дожали нивоньки, то сховався.
3. Не ховайся госпадару, не ховайся,
Но женчикам горілочки постарайся [5, с.3-5].

Обжинкові обряди та їх фольклорний супровід не має ніякого стосунку до християнської релігії, оскільки в основі є язичницький культ рослинності. Християнська церква лише звела над цими обжинковими звичаями релігійну християнську надбудову, освячення снопа і квітів на Спаса та відповідно християнських покровителів жнивварських свят: пророка Іллю, св. Пантелеймона-Паликопу та ін.

Джерела та література: 1. Артюх Л. Українська народна кулінарія. – К., 1977. 2. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – Мюнхен, 1958. – Т. 1; 1966. – Т. 2. 3. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – Вінніпег–Торонто. – Т. 1, 1955; – Т. 2, 1959; – Т. 3, 1962; – Т. 4, 1957; – Т. 5, 1963. 4. Матеріали етнографічної експедиції Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Т.Шевченка (МЄЕ КОГП). – 1996. – Т.1. – С.2-5 (Записано

в с.Кордишів Шумського району та у с. Мала Андруга Кременецького району).
5. Матеріали етнографічної експедиції Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Т.Шевченка (МЄЕ КОГПІ). – 1997. – Т.1. – С.3-5 (Записано в с.Соснівка Шумського району). **6.** Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (МЄЕ ЧНУ), 1998. – Т. 4. – С. 12-14. **7.** Шевченко Тарас. Твори в п'яти томах. Т. 3. Драматичні твори, повісті. – К., 1971. – С. 58-59.